

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338.24:336.228.34

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-4-15>

Іляшенко В.В.

аспірант кафедри економіки
Класичного приватного університету

Ilyashenko Volodymyr

Postgraduate Student of the Department of Economics
Classical Private University

ПОДАТКОВІ ВТРАТИ БЮДЖЕТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

TAX LOSSES OF THE BUDGET AND THEIR IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Стаття присвячена дослідженню податкового боргу як ключового елементу податкових втрат бюджету та його впливу на розвиток національної економіки. Податковий борг є основною складовою податкових втрат, оскільки він сприяє значному зменшенню доходів до бюджету України, порушує довіру до системи оподаткування, збільшує фінансове навантаження на населення та бізнес, і обмежує можливості фінансового розвитку країни. Розглянуто поняття «податковий борг», який представляє собою не лише економічну, але й юридичну концепцію, яка відображає сутність його взаємопов'язаних компонентів: узгодженого грошового зобов'язання, штрафних санкцій та пені. Необхідно також відмітити, що визначення податкового боргу отримало правове закріплення у податковому законодавстві. Проаналізовано динаміку обсягів податкового боргу за 2016–2022 роки, висвітлюючи його важливість у структурі втрат бюджету. Хочемо відмітити, що як і об'єктивні та суб'єктивні фактори мають прямий вплив на динаміку податкового боргу, який у останні роки залишається на високому рівні. У статті обґрунтовано зростання податкового боргу у 2022 році до суми 145,0 млрд грн, відносно попередніх періодів, воно зумовлено колосальним навантаженням на економіку від введення в Україні воєнного стану Указами Президента України від 24.02.2022 р., № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (із змінами та доповненнями). Особлива увага приділена системі податкового контролю за фінансовим станом реального податкового боржника, оскільки проведений аналіз за період 2017–2022 роки демонструє великі обсяги списання безнадійного податкового боргу, що свідчать про неефективність заходів податкової політики та негативні наслідки для бюджетної системи країни та економіки загалом. Окрема увага приділяється аналізу можливих шляхів покращення управління податковим боргом та мінімізації його впливу на економіку. Стаття ставить за мету визначити стратегії та інструменти, які можуть бути використані для зменшення впливу податкового боргу на бюджет та національну економіку в цілому. Мета статті полягає в тому, щоб звернути увагу на важливість цієї проблеми та сприяти знаходженню ефективних шляхів її вирішення в інтересах сталого економічного розвитку України у майбутніх періодах.

Ключові слова: податкові втрати, податковий борг, списання безнадійної податкової заборгованості, податкова система, фінансова стабільність.

The article is devoted to the study of tax debt as a key element of tax losses of the budget and its impact on the development of the national economy. Tax debt is the main component of tax losses, as it contributes to a significant decrease in revenues to the budget of Ukraine, violates confidence in the tax system, increases the financial burden on the population and business, and limits the opportunities for financial development of the country. The concept of «Tax Debt» is considered, which is not only an economic, but also a legal concept that reflects the essence of its interrelated components: an agreed monetary obligation, penalties and penalties. It should also be noted that the definition of tax debt has been legally enshrined in the tax legislation. The dynamics of the volume of tax debt for 2016–2022 is analyzed, highlighting its importance in the structure of budget losses. We would like to note that both objective and subjective factors have a direct impact on the dynamics of tax debt, which has remained at a high level in recent years. The article substantiates the growth of tax debt in 2022 to the amount of UAH 145.0 billion.

Compared to previous periods, it is due to the enormous burden on the economy from the imposition of martial law in Ukraine by the Decrees of the President of Ukraine dated 24.02.2022 No. 64/2022 "On the introduction of martial law in Ukraine" (as amended). Particular attention is paid to the system of tax control over the financial condition of the real tax debtor, since the analysis for the period 2017–2022 demonstrates large volumes of write-off of bad tax debt, which indicate the ineffectiveness of tax policy measures and negative consequences for the budget system of the country and the economy as a whole. Particular attention is paid to the analysis of possible ways to improve tax debt management and minimize its impact on the economy. The article aims to identify strategies and tools that can be used to reduce the impact of tax debt on the budget and the national economy as a whole. The aim of the article is to draw attention to the importance of this problem and to help find effective ways to solve it in the interests of sustainable economic development of Ukraine in future periods.

Keywords: tax losses, tax debt, write-off of bad tax debt, tax system, financial stability.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та швидких змін внутрішніх та міжнародних економічних ринків питання проблематики податкових втрат бюджету стає важливим аспектом економічної політики як багатьох країн світу так і безпосередньо України. Податкові втрати спричинені неправильністю податкової політики, збільшенням обсягів податкового боргу, застосуванням податкових пільг, неефективним адмініструванням податків, тіньовою економікою та іншими факторами. Ці втрати призводять до зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, обмежують здатність уряду проводити реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки та покращення інвестиційного клімату. Разом з цим, податкові втрати можуть призводити до нерівності у розподілі доходів, що може створити соціальні напруження та нестабільність в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема адміністрування податкового боргу та його погашення завжди була актуальною і привертала увагу як науковців-теоретиків, так і практикуючих юристів. Дослідження провідних вчених-фінансистів, таких як В. Мельник, В. Онищенко, О. Шевчук, Г. Яковлева, О. Тимченко, присвячені аналізу наукової обґрунтованості податкового боргу як проблеми, що охоплює моральні, правові та соціально-економічні аспекти. Науковці-економісти, такі як Ю. Іванов, О. Десятнюк, Т. Маршалок, А. Крисоватий, К. Павлюк, К. Проскура, А. Соколовська, І. Таранов, внесли значний вклад у вивчення теоретичних аспектів адміністрування податків, зокрема в контексті податкової заборгованості. З правової точки зору тему податкового боргу вивчали вчені-юристи О. Ємельянова, Н. Онищук, А. Храбров, П. Дуравкін.

Метою статті є дослідження податкових втрат бюджету та їх вплив на розвиток національної економіки.

Виклад основних результатів дослідження. непогашений податковий борг, дії платників, які свідомо ухиляються від сплати податків та надання податкових пільг, все це призводять до втрат бюджетних ресурсів держави, оскільки несплачені податкові платежі накопичуються та призводять до недохідності бюджету.

Л. Сідельникова вважає, що поняття «податкові втрати» є узагальнюючим та включає в себе потенційно можливі обсяги податкових надходжень, які державний та місцеві бюджети не отримали в

результаті існування феноменів «податкові розриви» та «податкові витрати», а обсяг втрат бюджетних ресурсів держави в частині їх податкової складової дорівнює сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень внаслідок функціонування тіньової економіки [5, с. 312].

В системі податкових втрат бюджету, поряд з іншими названими вище складовими, головне місце займає несплата суб'єктами оподаткування визначеного податкового зобов'язання, що формує податковий борг. Податковий борг може розглядатися як головний елемент податкових втрат бюджету, оскільки він призводить до втрати надходжень, знижує довіру до системи оподаткування, збільшує фінансовий тягар населення та бізнесу і обмежує можливості фінансового розвитку.

Відповідно до пп. 14.1.175, п. 14.1, ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України) термін «податковий борг» трактується як сума узгодженого грошового зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), але не сплаченого платником податків у встановлений ПК України строк, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання [1].

О. Десятнюк під соціально-економічним змістом податкового боргу пропонує розглядати фіскальний наслідок безпосереднього невиконання або неналежного виконання платниками податків своїх соціальних зобов'язань, які проявляються у вигляді обов'язкових платежів до бюджетів та державних цільових фондів [2, с. 13].

Н. Михальчук трактує визначення, що податковий борг – це несанкціоноване використання платником податків грошових коштів з бюджетів різних рівнів, в обсязі належних до сплати податкових зобов'язань, що зумовлюють негативні наслідки для фінансової стабільності держави [4, с. 212].

О. Тимченко, яка вважає, що податковий борг – це не лише невнесена у встановлені терміни сума узгодженого податкового зобов'язання, а загалом несплачена у передбачені законом терміни сума податкового зобов'язання, що має бути визначена згідно з чинними нормами закону (незалежно від факту її узгодження) [6, с. 87].

А. Крисоватий під терміном «податковий борг» розуміє, що це узгоджена сума податкового зобов'язання, не сплачена в установлені терміни [3, с. 11].

Ризик накопичення та непогашення податкового боргу призводить до збитків, які завдаються державі

платниками податків у зв'язку з неможливістю або небажанням виконання податкових зобов'язань.

Проаналізуємо динаміку загальної суми податкового боргу в Україні за період з 2016 по 2022 роки (рис. 1).

Протягом періоду з 2016 по 2019 роки спостерігається річне збільшення обсягу податкового боргу в Україні. Загальна сума заборгованості за чотири роки зросла з 69,63 млрд грн до 124,7 млрд грн, відповідно (на 55,8% ріст заборгованості перед бюджетом у 2019 році відносно 2016 року). Одним з головних чинників зростання обсягів податкового боргу є недобросовісність платників податків, яка проявляється в очікуванні списання заборгованості перед бюджетом, але податкова політика має бути побудована на принципі примусового стягнення податкових платежів з тих, хто недотримується податкового обов'язку, а не навпаки.

Проте спостерігаємо і тенденцію до зниження податкового боргу, зокрема у 2020 році порівняно з 2019 роком з 124,7 млрд грн до 104,9 млрд грн, одним із головних чинників якої є списання податкових зобов'язань, що призвело до зменшення податкового боргу на 19,7 млрд грн (що дорівнює 15,8% загальної суми заборгованості у 2019 році). Варто сказати, що сума списаних боргів за 2020 рік сягнула рекордних 80,2 млрд грн, що становило 76,5% загальної суми заборгованості у цьому році (рис. 2). Таким чином, зниження сум податкового боргу відбувалося без відповідних надходжень до бюджетів, а було зумовлено списанням значної його частки окремим категоріям платників. Іншими словами, скорочення боргу не було пов'язане з покращенням механізмів податкового адміністрування.

Щодо зростання податкового боргу у 2022 році до суми у 145,0 млрд грн, відносно попередніх

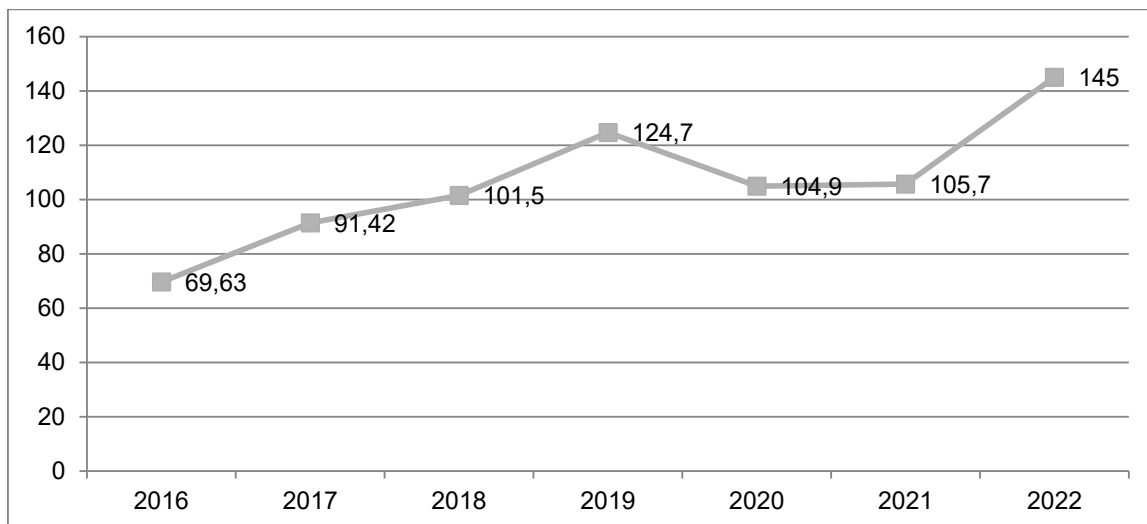

Рис. 1. Загальна сума податкового боргу зведеного бюджету України протягом 2016–2022 років, млрд гривень

Джерело: складено на основі даних [7]

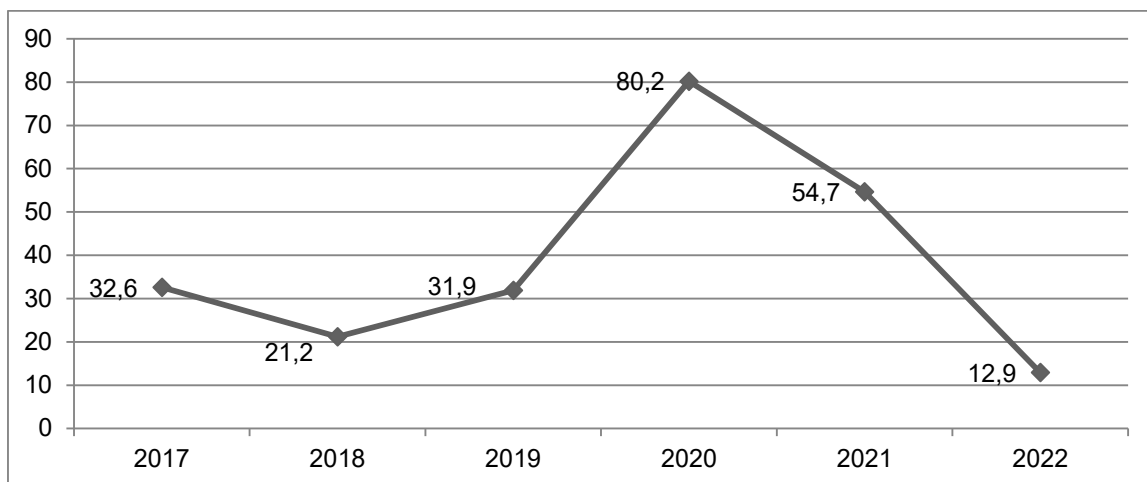

Рис. 2. Загальна сума списаної безнадійної заборгованості протягом 2017–2022 років, млрд гривень

Джерело: складено на основі даних [7]

періодів, то це, насамперед, зумовлено введенням в Україні воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (із змінами та доповненнями) затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»», у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України. Військовий конфлікт призвів до серйозних економічних і фінансових викликів для України, що відобразилося у збільшенні податкового боргу. Збільшення витрат на оборону, зниження податкових надходжень через економічну нестабільність, підтримка військових операцій, а також соціальна підтримка і реабілітація постраждалих – усі ці фактори стали важливими джерелами фінансування ослабленого війною державного бюджету. Ця ситуація вимагає комплексних стратегій для забезпечення фінансової стійкості України та зменшення боргового навантаження в майбутньому.

Висновки. Дослідження ролі податкового боргу, як елементу податкових втрат бюджету, в подальшому, буде вносити вагомий внесок у розвиток національної економіки. Податковий борг стає значущим фактором, що обмежує фінансові можливості держави та має серйозні наслідки для економічної стабільності.

Аналіз динаміки податкового боргу в Україні дає змогу встановити, що за останні роки сума боргу зростає швидкими темпами.

Зростання податкового боргу свідчить про недостатню ефективність податкової системи, високий рівень несплати податків та низьку дисципліну платників. Це впливає на фінансові ресурси, які можуть бути спрямовані на соціальні та економічні програми. Тим паче коли країна перебуває у стані війни.

Ця проблема потребує уваги як з боку теоретичних дослідників, так і з боку практикуючих юристів. Шляхи мінімізації втрат бюджету від непогашеного податкового боргу можуть включати впровадження санкцій та надання стимулів для своєчасної сплати податків, що спонукає платників до вчасної оплати та зменшує податковий борг. Крім того, важливим є впровадження заходів, спрямованих на вирішення проблеми податкового боргу, що сприятиме фінансовій стабільності країни та позитивному економічному розвитку.

Хоча, зменшення податкового боргу є критично важливим завданням для фінансової стабільності та економічного розвитку країни. Однак його досягнення за рахунок списання податкового боргу вважається не припустимим для економіки, оскільки це може мати серйозні негативні наслідки, а саме:

– порушення довіри до податкової системи серед платників податків, бізнесу та інвесторів;

– втрату потенційних надходжень до бюджету, що може обмежити можливості держави у фінансуванні соціальних та економічних програм;

– стимулювання недисциплінованості серед платників податків, оскільки вони можуть розраховувати на те, що їх борг буде списаний у майбутньому.

Замість списання податкового боргу, кращим рішенням є покращення нагляду та контролю за сплатою податків та зборів, надання стимулів для платників та розвиток програм погашення боргів згідно з планами реструктуризації, інформаційно-консультаційна та масово-роз'яснювальна робота з платниками податків, зменшення податкового тиску шляхом звуження бази оподаткування, зниження ставок, у тому числі запровадження механізму «податкового кредиту», регулярний моніторинг своєчасності сплати податків, зборів, платежів і раннє виявлення причин виникнення податкового боргу. Ці заходи можуть сприяти зменшенню податкового боргу та забезпечити більш стійку та стабільну фінансову основу для країни.

Бібліографічний список:

1. Податковий кодекс України. URL: <https://tax.gov.ua/nk/> (дата звернення: 14.11.2023).
2. Десятнюк О.М., Маршалок Т.Я. Управління податковим боргом: навч. посібник. Тернопіль: Вектор, 2013. 340 с.
3. Крисоватий А.І. Податковий глосарій: словник податкових термінів. Київ: Задруга, 2002. 72 с.
4. Михальчук Н.М. Податковий борг як загроза фінансовій безпеці держави: дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 21.04.01 / Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2015. 257 с.
5. Сидельникова Л.П. Теоретико-організаційні доміанти і практик розбудови податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави: монографія. Херсон: ПП Гринь Д.С., 2013. 670 с.
6. Тимченко О.М. Податковий борг в Україні: мінімізація ризиків та ефективність менеджменту: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.08. Київ: Б. в., 2010. 431 с.
7. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua> (дата звернення: 14.11.2023).

References:

1. Podatkovyj kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. (2010). Available at: <https://tax.gov.ua/nk/> (accessed November 14, 2023).
2. Desiatnyuk O.M. (2013) *Upravlinnia podatkovym borhom* [Management of tax debt]. Ternopil: Vektor. (in Ukrainian)
3. Krysovatyj A.I. (2002) *Podatkovyj ghlosarij: slovnyk podatkovykh terminiv* [Tax glossary: a dictionary of tax terms]. Kyiv: Zadruga. (in Ukrainian)
4. Mykhaljchuk N.M. (2015) *Podatkovyj borh jak zagroza finansovij bezpeci derzhavy* [Tax debt as a threat to the financial security of the state]. Candidate's thesis. Ternopil: Ternopil'skij nacional'nyj ekonomichnyj universytet.
5. Sideljnykova L.P. (2013) *Teoretyko-orhanizacijni domynanty i praktyk rozbudovy podatkovy-borhovykh dzherel formuvannja bjudzhetnykh resursiv derzhavy* [Theoretical and organizational dominants and practices of the development of tax and debt sources of the formation of state budget resources]. Kherson: PP Ghrinj D.S. (in Ukrainian)
6. Tymchenko O. M. (2010) *Podatkovyj borh v Ukraini: minimizacija ryzykiv ta efektyvnist' menedzhmentu* [Tax debt in Ukraine: risk minimization and management efficiency]. Candidate's thesis. Kyiv: B. V. (in Ukrainian)
7. Official site of the State Tax Service of Ukraine. (2023). Available at: <https://tax.gov.ua/> (accessed November 14, 2023).